

УДК 330.341.1:338.242

## ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ІННОВАЦІЙНИХ СИСТЕМ НА ЗАСАДАХ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА У КРАЇНАХ, ЩО РОЗВИВАЮТЬСЯ

Іголкін І.В., наук. співробітник, ІЕП НАН України

У статті досліджено особливості розвитку партнерства держави та капіталу в інноваційній сфері в країнах, що розвиваються та виявлено механізми і принципи його регулювання.

*Ключові слова:* національна інноваційна система, державно-приватне партнерство, інноваційна та інвестиційна політика.

### ВСТУП

Курс України на євроінтеграцію зумовлює необхідність формування механізму державного управління інноваційною діяльністю, який сприяв би розвитку високотехнологічних виробництв. Лише виробництво конкурентоздатної продукції може забезпечити стабільні й високі темпи економічного зростання та створить для України умови повноправного членства у Європейському Союзі [1].

Інноваційна модель економічного розвитку України передбачає реалізацію стратегії розвитку національної економіки, спрямованої на істотне поліпшення її ефективності, забезпечення стабільних темпів економічного зростання, освоєння у виробництві та просування на ринок технологічних і організаційно-управлінських інновацій. На сучасному етапі розвиток національної інноваційної системи (НІС) гальмується рядом негативних чинників, основними серед яких є: недосконалість нормативно-правового регулювання щодо стимулювання науково-технічної та інноваційної діяльності; нерозвиненість інноваційної інфраструктури та малого інноваційного підприємництва; невиконання норм законодавства щодо державного фінансового забезпечення науково-технічної та інноваційної діяльності; відсутність сприятливого клімату для залучення інвестицій у високотехнологічне виробництво; структурні деформації у промисловості на користь виробництв низько технологічних укладів; високий ступінь зношеності основних фондів промислових підприємств; низький рівень участі національних виробників високотехнологічної продукції у міжнародному технологічному обміні; відсутність системи формування та управління ринком промислової власності; недосконалість системи специфікації, використання та захисту прав інтелектуальної власності тощо.

Вагомий внесок у дослідження особливостей формування національної інноваційної системи та державного регулювання інноваційної сфери зробили такі відомі зарубіжні та вітчизняні вчені, як Е. Роджерс, Р. Росвел, Й. Шумпетер, С. Глазьев, Н. Іванова, А. Казанцев, А. Кругликов, Б. Кузик, Ю. Яковець, Ю. Бажал, В. Геєць, Б. Губський, Г. Добров, Я. Жаліло, С. Архієреєв, Я. Базилук, М. Крупка, А. Кузнецова, О. Лапко, А. Никифоров, С. Онишко, В. Семиноженко, Л. Федулова та інші.

Аналізу ролі держави в сучасній економіці присвячено багато робіт, серед яких слід виділити фундаментальні праці західних вчених — Е. Аткінсона, Дж. Сакса, Д. Стігліца, Дж. Кейнса, Г. Таллока та інших.

Російські та українські науковці, такі як В. Варнавський, А. Гриценко, М. Дерябіна, Т. Єфименко, М. Кулагін, М. Мейєр, М. Михєєв, О. Мартякова, К. Павлюк, Є. Черевиков, О. Степанова вивчають основні напрямки сучасної теорії та практики господарського партнерства держави і приватного сектору.

Разом з тим вимагають додаткового розгляду проблеми розвитку взаємодії державних структур і приватного сектора економіки стосовно до організацій інноваційної сфери.

Аналіз світового досвіду свідчить про те, що відносна роль державно-приватного партнерства (ДПП) в інноваційній політиці різних країн відрізняється, але існує тенденція щодо зростання її впливу на розвиток інноваційної активності. Значимість ДПП як ефективного інструменту реалізації інноваційної політики визначається, по-перше, розвитком інноваційної інфраструктури з урахуванням інтересів та при активній участі бізнесу, по-друге, підвищенням ефективності використання державної власності і бюджетних видатків, в тому числі тих, що спрямовуються на підтримку інновацій, по-третє, стимулюванням приватного сектора до розвитку підприємницької активності в областях, що мають найбільший потенціал якісного економічного зростання.

Необхідність використання передового зарубіжного досвіду, теоретичних і практичних механізмів розвитку взаємодії державного і приватного секторів в інноваційній сфері, що передбачають різні форми участі бізнесу, держави та науки зумовлюють актуальність цієї статті.

## **ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ**

Мета статті — дослідити особливості розвитку партнерства держави та капіталу в інноваційній сфері в країнах, що розвиваються та виявити механізми і принципи його регулювання.

## **РЕЗУЛЬТАТИ**

Для вітчизняної економіки має зацікавленість досвід країн, що найбільш динамічно розвиваються. Їм вдалося істотно просунутися в розвитку інноваційної активності та підвищенні конкурентоспроможності своїх національних економік, незважаючи на мало сприятливий загальний економічний клімат, супротив традиційних інститутів і нестачу ресурсів. У числі таких країн можна назвати Чилі, Мексику, Туреччину, Південну Корею та інші. Досвід цих країн цікавий тим, що використані ними нестандартні інструменти державної підтримки інноваційної сфери в цілому були менш витратними, ніж у розвинених країнах, і при цьому вони виявилися успішними в умовах недосконалого ринку. Зокрема, завдяки таким інструментам Чилі протягом останніх декількох десятиліть вдавалося забезпечити економічне зростання у 6% річних при істотному розширенні несировинного експорту.

Об'єднуючою характеристикою країн, що розвиваються виступає втручання держави в інноваційні процеси з метою створення стимулів до інновацій. При цьому підтримуються як власні розробки, так і імпорт, копіювання технологій.

В Ізраїлі найбільш успішним є проект Yozma. У рамках програми розвитку національної венчурної індустрії була створена державна венчурна інвестиційна компанія Yozma з капіталом в 100 млн. дол. США. Цей капітал був інвестований у 10 приватних інвестиційних фондів (частка Yozma в їхньому капіталі становила близько 40%). До 1997 р. компанія Yozma була повністю приватизована. До участі у створенні фондів Yozma урядом були запрошені закордонні фінансові та інвестиційні компанії. Однак створювані фонди повинні були управлятися ізраїльськими незалежними приватними компаніями. Поєднання цих умов забезпечило ефективний трансфер передового досвіду та управлінських технологій, якими володіли закордонні акціонери фондів Yozma.

У рамках програми Yozma перевага віддавалася фондам з формою закритого товариства (limited partnership). З самого початку уряд заявив про намір приватизувати активи, придбані ним під час реалізації програми. Для цього фондам, створеним за участю компанії Yozma, були запропоновані опції на викуп акцій, що належать уряду, за фіксованою ціною плюс обмежений відсоток (5-7% річних).

Опції діяли протягом 5 років з моменту створення фонду і були повністю реалізовані до 1998 року. Реалізація програми Yozma призвела до бурхливого зростання венчурної індустрії: до 2001 р. в країні діяло понад 100 венчурних компаній у порівнянні з 2 в 1990 р. А інвестовані урядом 100 млн. дол. США забезпечили залучення в венчурну індустрію близько 150 млн. коштів приватного сектору.

Лідером інноваційного бізнесу в Чилі на протязі майже 30 років залишається, заснований при паритетній участі уряду в 1976 р., Фонд Чилі. Він займається створення нових видів бізнесу з перспективних інноваційних проектів з послідовним продажем створених компаній в приватні руки. Головний чинник успіху даного проекту — створення інноваційної управлінської команди з підприємців, які виявили зацікавленість і готовність ризикувати не тільки в комерційних, але і в національних цілях. Діяльність Фонду отримує схвалення і обмежене фінансування з боку держави, при цьому він залишається бізнес-організацією, а не державною установою.

Фонд об'єднує практично всі елементи інноваційного процесу — від ідентифікації ринкових ніш до конструювання «ланцюжків» створення вартості і заснування компаній. Фактично фонд виступає посередником між державою і приватним бізнесом. Диверсифікована структура фонду включає послуги, навчання, управління технологічними проектами, венчурне підприємництво. Фонд використовує змішане фінансування і схему повернення проектних інвестицій по мірі виходу бізнесу на комерційну самостійність з його подальшим продажем. Так, в період з 1976 по 2003 рр. щорічний бюджет фонду зріс з 2,3 млн. до 24 млн. дол. США, а частка самоокупних проектів — з 0 до 87% [2].

Одним з найбільш успішних інструментів, що сприяють залученню інвестицій у високотехнологічний сектор Туреччини послужила практика вільних економічних зон (ВЕЗ). В даний час загальна площа експортно-промислових зон становить приблизно 800 тис. кв. км. Великою популярністю користується зона в районі Анталії. Близько 1000 іноземних і турецьких компаній мають ліцензії на роботу в чотирьох турецьких ВЕЗ, де вони отримали право на 100% — у репатріацію капіталу, 100% іноземних капіталовкладень і повне зняття митних обмежень.

Для інноваційних об'єктів Туреччини характерна наявність зв'язків з університетом або науково-дослідним інститутом. Підрозділи технопарків звільнені від податку на прибуток і корпоративного податку. Практика діяльності технопарку фактично пов'язана з організацією постійно діючих де-

монстраційних площ, на яких у єдиному екземплярі представлені інноваційні розробки фахівців. При цьому головним завданням технопарку стає пошук інвестора, за рахунок якого повинен існувати сам технопарк і оплачуватися робота фахівців. Фінансування інноваційного сектора приватними структурами Туреччини складає більше 35% [3].

Цікавий досвід Південної Кореї, перш за все, з точки зору створення та розвитку інноваційних мереж і кластерів, що мають тенденцію до регіональної концентрації в межах старих промислових агломерацій. Інноваційні мережі відрізняються розвиненою спеціалізацією, підтримують тісні зв'язки з вищою школою, державними НДІ та іншими приватними фірмами. Прикладом можуть служити Долина Дадук, технопарк Поханг і Долина Тегеран навколо Сеула. Так, наукоград Долина Дадук побудований за принципом Силіконової долини і, по суті, є регіональною інноваційною системою з усіма притаманними їй елементами: інститутами різної природи, інфраструктурою, технологічним бізнес-інкубатором і високотехнологічними промисловими фірмами. Відзначимо, що синергетичний ефект мережевої взаємодії досягається кількома інструментами: спільним використанням дорогого наукового обладнання, співробітництвом у розробці «пакетних» технологій, інкубацією нового бізнесу і гнучким використанням дослідників у різних комбінаціях в залежності від проектів.

Аналіз досвіду країн, які розвиваються показує, що першорядною функцією держави в даному випадку є створення економічної зацікавленості, як у представників підприємницького сектору, так і державних органів управління до взаємодії і партнерства. При цьому світовий досвід дозволяє виділити кілька підходів державного стимулювання інноваційної діяльності в межах національної господарської системи.

Перший підхід зводиться до створення механізму адміністративного мотивування інновацій у найбільших компаній. При цьому держава не ставить за мету створення та комерціалізацію інновацій. Завдання держави в даному випадку зводиться до адаптації вже існуючих в розвинених країнах найбільш ефективних організаційних, виробничих та комерційних способів ведення бізнесу та їх підтримки. Від держави вимагається створити мотивацію до інноваційної діяльності в реальному секторі на основі визначення стратегічних пріоритетів розвитку. Серед механізмів створення державою економічних мотивів перерозподілу ресурсів господарюючих суб'єктів у виділені сектора економіки найбільш часто використовуються: політика загальних і цільових субсидій, тарифів, податкових пільг, імпорتنих мит і кількісних обмежень доступу іноземних господарюючих суб'єктів на внутрішній ринок.

Завдання фінансового забезпечення інвестиційної та інноваційної діяльності вирішується шляхом включення держави або його уповноважених інститутів в механізм фінансування економічних агентів. Держава може створювати власні фінансові установи — банки розвитку. При цьому найбільш ефективною формою діяльності банків розвитку є змішане державне та приватне фінансування. Можна виділити дві його основні моделі: 1) спеціальні інвестиційні інститути, в капіталі яких поряд з державою представлені приватні інвестори, головним чином банки, 2) часткове фінансування інвестиційних проектів, де держава лише доповнює кошти приватних установ. Наприклад, Франція-Credit Fancier, Німеччина — Kreditanstalt für Wiederaufbau, Японія — Japan Development Bank та інші. Участь держави у фінансуванні інноваційних проектів може стати своєрідним індикатором, що характеризує перспективність розвитку тих чи інших підприємств або галузей.

Істотним обмеженням описаної моделі стимулювання інноваційного розвитку компаній є той факт, що при м'яких фінансових обмеженнях знижується ефективність управління великими багатогалузевими структурами.

Другий підхід державного стимулювання інноваційної діяльності передбачає заходи щодо створення інноваційних бізнес-одиниць (частіше за все мова йде про малі інноваційні підприємства), орієнтованих на впровадження інновацій. Яскравим прикладом реалізації такого підходу на практиці являється розвиток програмного забезпечення в Індії. Світове лідерство країни на ринку програмного забезпечення було досягнуто завдяки державній політиці, що опирається на інтенсивний розвиток в країні науково-технічних парків, в рамках яких всі молоді високотехнологічні компанії на 5-10 років звільняються від сплати податків з доходів та податків на імпорту товарів виробничого призначення. Важливо також надання фінансовим установам державних гарантій при вкладеннях у програмістські фірми, пільги з платежів за послуги природних монополій, спрощення адміністративного регулювання та митного режиму, участь держави в навчанні персоналу та отриманні закордонних замовлень. Зараз в Індії діє 13 подібних парків, які об'єднали близько 1300 фірм, що розробляють програмне забезпечення.

Головним обмеженням розглянутого підходу є неминучість замикання ринкових форм взаємодії фінансового та реального секторів у вузькому колі секторів національного господарства і, як наслідок, постійна залежність довгострокових техніко-економічних змін від зусиль держави.

Подоланням обмежень розглянутих моделей і створення державою зацікавленості у економічних агентів до взаємодії, повинен стати взаємозв'язок інноваційної та інституційної політики, націленість на створення стійкого механізму появи і широкомасштабної комерціалізації інновацій, формування системи компенсації витрат економічних агентів з адаптації нових ринкових інститутів.

### **ВИСНОВКИ**

Підводячи підсумок аналізу світового досвіду взаємодії держави і приватного сектору з метою розвитку інноваційної сфери, виділимо наступні ключові принципи:

1) бюджетне фінансування має виступати каталізатором інноваційних процесів: тільки після того, як бізнес «побачить» ефективність реалізації інноваційних проектів за рахунок державних коштів, можна розраховувати на його зацікавленість;

2) співфінансування проектів з боку держави при збереженні управління проектами в руках бізнесу або спеціалізованими посередницькими організаціями;

3) реалізація функцій підтримки державою інноваційних компаній через бізнес-посередників, оскільки часто чиновники не володіють достатньою кваліфікацією для оцінки якості проектів, що представляються і пов'язаних з ними ризиків. Наприклад, у Чилі програми підтримки інновацій реалізують не міністерства і відомства, а 21 незалежне агентство;

4) використання різних підходів держави до активізації інноваційної діяльності: як за рахунок адміністративного мотивування існуючих інноваційних підприємств, так і шляхом створення інноваційних бізнес-одиниць. У даному випадку, держава завжди може розвинути найбільш ефективні ініціативи і припинити ті, які не виправдали себе;

5) розвиток інноваційних кластерів, у рамках яких можливий ефективний обмін кращим досвідом між малим і середнім бізнесом, у тому числі за участю державних структур;

6) розвиток системи неформальних взаємодій між новаторами, що дозволяє полегшити взаємне «перетікання» інформації і фінансових коштів. Наприклад, в Індії, така система неформальних відносин була побудована на стратегії бодішопінгу — оренди фахівців індійських компаній закордонними клієнтами. Отримавши багату практику за кордоном, персонал зміг створити необхідні зв'язки і забезпечити замовленнями материнські компанії. Інший приклад можна навести з практики Сінгапуру і Південної Кореї. Державні фінансові установи цих країн здійснили фінансові вкладення в проекти американських високотехнологічних компаній. Завдяки цьому були сформовані необхідні зв'язки азійських компаній на світових ринках венчурного капіталу, що дозволило в майбутньому залучити в Сінгапур і Південну Корею американських інвесторів. До цього моменту урядові чиновники вже мали досвід спілкування з венчурними компаніями в рамках постійної взаємодії з керуючими фондів, у які були вкладені державні гроші;

7) вдосконалення нормативно-правової бази, законодавчого оформлення оригінальних управлінських рішень з урахуванням особливого статусу вчених і наукових організацій, можливостей прямого і непрямого фінансування передачі технологій і створення інфраструктури. Особлива увага приділяється створенню необхідних організаційних механізмів, стимулюючих приватні компанії укладати договори на проведення досліджень з державними університетами та інститутами, які в свою чергу отримують можливість займатися технічним консультуванням, працювати керівними співробітниками в приватних компаніях і мати права на інтелектуальну власність, отриману за державними замовленнями.

### **ЛІТЕРАТУРА**

1. Никифоров А.Є. Інноваційна діяльність: теорія і практика державного управління: монографія / А.Є. Никифоров. — К.: КНЕУ, 2010. — 420 с.
2. Alvares C. Promoting Innovation in Chile. The experience of CORFO. — 2004.
3. Сайт Держкомстату Республіки Туреччина. / Електронний ресурс. — Режим доступу: <http://www.die.gov.tr>